SÛFÎ
ARAŞTIRMALARI
SUFI STUDIES

Sûfî Araştırmaları - Sufi Studies
Cilt/Volume: 3 Sayı/Issue: 5 Kış/Winter 2012
ISSN 2146-1449
MANİSA

Yılda iki sayı yayımlanan uluslararası hakemli bir dergidir.
Sûfî Araştırmaları-Sufi Studies
Mevlânâ Düşüncesi Araştırmaları Derneği'nin yayın organıdır.

هو

BATILI SEYYÂHLARIN İZLENİMİNDE SÛFÎLER

Sufis in İmpression of The Western Travellers

İbrahim ŞİRİN*

ÖZET

Tarih yazımının önemli kaynaklarından olan seyahatnâmeler "merakın" tarihinin yazılmasında da önemli birer kaynaktırlar. Avrupalı seyyâhlar, Osmanlı ülkesinde kendi ülkelerinde olmayanları daha bir merakla izlerler. Dervişler ve onların gizemli hayatı seyyâhları kendine çeker. Biz bu yazımızda Batılı bir gözün tasavvufî hayatı nasıl ve ne şekilde anlattığını irdeleyeceğiz. Seyyâhlar, Osmanlı ülkesinde dinî hoşgörü olduğuna dâir hem fikirdir. Farklı din ve mezhepten insanlar ibadet etmekte özgürdür. Seyyâhlar gündelik hayat içinde rahatlıkla görecekleri Kalenderî dervişlerine, onların dış görünümlerine, geçimlerini dilencilikle sağlamalarına dikkat çekerler. Rifâîlerin toplantıları bazı seyyâhlara korkunç gelirken bazıları için ise olağanüstü bir manzaradır. Mevlevîlerin semâ âyini ise korkunç olmaktan çok bir dans gösterisi gibidir. Kâdirî ve Nakşîler ise seyahat anlatımlarında en az konu edinilen tarikatlerdir. Seyyâhlar iyi vakit geçirmek için âdeta gösteri peşindedir. Dinî bir ritüelden çok doğuya özgü bir gösteri izleme niyeti ile Rifâî ve Mevlevî âyinlerine giderler. Semâ izlemeye merakla gider ama Mevlânâ'ya dâir herhangi bir bilgiye sahip değildirler. Fakat Carr Vett sıra dışı bir gezgindir. Gelmeden evvel bir araştırma yapmış ve Türkiye hakkında bilgi edinmiştir. Acayip bir gösteriyi seyretmekten çok anlamaya çalışır. Abdülkadir es-Sufi ve Muhyiddin Şekür ise tasavvufî yoldaki kendi yolculuklarını anlatırlar. Sûfî anlatımı acayip bir gösteriden, anlamaya sonra da yaşamaya doğru evrilirken seyahat seyyâhın kendine yaptığı bir yolculuğa dönüşür.

Anahtar kelimeler: Derviş, Seyahatnâme, Kalenderî, Rifâî, Nakşî

ABSTRACT

The travel books, which are substantial sources of historiography, are also substantial for the history of curiosity. In Ottoman country European travellers observe with greater curiosity what they do not have in their countries. Dervishes and their mysterious lives attract the travellers. We are going to study in this article how sûfistic life is illustrated from the European point of view. The travellers agree that there is religious toleration in the Ottoman country. People from the different

* Doç. Dr., Kocaeli Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü.

religions and sects have freedom of worship. The travellers draw attention on the Kalenderi dervishes, their appearance and their earning a living by beggary. Meetings of Rifâîs are terrifying for some travellers and extraordinary for the others. Sema rituals of Mevlevîs are like dance rather than being terrifying. Less is told about Kadiris and Nakşis in the travel narrations. Travels seek after performance in order to have a good time. They attend Rifâî and Mevlevî rituals with the intention to watch oriental shows rather than watching a religious ritual. They attend sema rituals with curiosity, but they do not have any knowledge about Mevlana. But Car Vett is an outstanding traveller. After having some briefing, he arrives in Turkey. He tries to comprehend a whimsical show rather than just watching it. Abdülkadir As Sufi ve Muhyiddin Şekür'in tell about their own journeys in the sufistic path. Sufi narration evolves from a show into comprehension and later into survival and travel turns into a journey that the traveller takes to himself.

Key Words: Dervish, book of Travels, Kalenderî, Rifâî, Nakshi

Merak ettiğin kadarsın

GİRİŞ

Bir zamanlar eşsiz ve önemli bir olay olan seyahat, bu gün bir alışkanlığa dönüşerek hayatın bir parçası hâline gelmiştir. Günümüzde insanların çoğu kısa ya da uzun süreli olarak seyahat eder durumdadır. Bu seyahatlere insanlar yalnızca gezmek için değil iş gereği, aile ziyaretleri, kültür, spor, dinlenme ve tatil amacıyla ya da inceleme gezileri gibi nedenlerle çıkmaktadır. Seyahat sebepleri ve imkânları artmasına rağmen artık geçmişin o büyük seyyâhlarına pek rastlanmamaktadır. Çünkü bugünün turisti ile geçmişin seyyâhı aynı kişiler değildir. Turist gezip eğlenir ve seyahatini birkaç kişi ile paylaşmakla yetinir. Seyyâh ise engin bir merak duygusu ile gezerek notlar alır ve gezip gördüklerini başkalarına anlatma arzusuyla hareket eder. Bir zamanlar insanlar sadece seyahat etmek için yolculuk yaparlardı. Seyahat etmek başlı başına bir amaçtı, bu uğurda dağlar, çöller, denizler aşılır ve yabancı yöreler, kentler, insanlar, gelenek ve göreneklerle tanışılırdı. Uruk Kralı Gılgamış'ın ölümsüzlük arayışıyla dünyayı dolaşması, insanoğlunun ilk seyahati, Gılgamış Destanı da ilk seyahatnâme sayılabilir. Ünlü Müslüman seyyâh İbn Batuta'nın seyahati tam çeyrek asır sürdü. Yolculuğu eğitiminin ve görgüsünü artırmasının bir parçasıydı. Houarı Touatı, seyahati özellikle ortaçağda bir âlim uğraşı olarak ele alıp yorumlamaktadır.[1] Çünkü yıllar süren tehlikeli seyahatler seyyâhın kendi dışında kalan dünyaya yapılan bir yolculuk olmaktan çıkıp bizzat kendine ve kendi dünyasına yaptığı bir yolculuğa dönüşür.

Uzaklara duyulan özlem ve bilinmeyene duyulan merak, insanların giderek daha uzun yolculuklara çıkmasına, ciltler dolusu seyahatnâmeler yazılmasına ve sayısız miktarda harita çizilmesine yol açmıştır. İnsanları seyahatin bütün tehlike ve zorluklarını göze alıp yola çıkmaya teşvik eden güdüler birbirinden çok farklıydı. Yüzyıllar içinde bu güdüler değişerek bazen merak ve macera bazen de keşif, kâr hırsı veya eğlence hâline gelmiştir. Medeniyetler merak ettikleri müddetçe kendilerini var ettiler. Toplumlar, bilinmeyene olan meraklarını yitirdiklerinde ise öğrenile-

1 Houarı Touatı, *Ortaçağda İslâm ve Seyahat,* çev. Ali Berktay, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2000.

cek bir şeyin olmadığına inanmış ve bilineni tekrarlayıp kendi ideal dönemlerine özlem duyarak durağanlaşıp yok olmuşlardır. Toplumlar ancak merak ettikleri müddetçe üretken ve yaratıcı olabilmişlerdir.

Seyahat ne amaçla yapılırsa yapılsın sonuçta seyyâhlar ülkelerine yeni fikirlerle dönüp kendi toplumlarına bambaşka ufuklar açarak insanların kendi toplumları dışına açılmalarını sağlıyorlardı. Bu sayede insanlara dünyanın kendi yaşadıkları ülkeden ibaret olmadığını gösteriyorlardı[2].

Seyyâh gezerek edindiği tecrübeyi seyahatnâmesinde okuyucusuyla paylaştığı için gezi yazısının da bu bağlamda edebiyatın kendisi kadar eski olduğu söylenebilir. Bir gezgin seyahatini anlatırken onu dinleyenler ya da yazdıklarını okuyanlar da onunla birlikte yolculuğa çıkmış gibi olmaktadır. Seyahatnâme, içerdiği malzemelerden dolayı hem tarihe hem de edebiyata önemli bir kaynak teşkil etmektedir.[3]Fakat insanın tarihi kadar eski olan seyahatin ve seyahatnâmelerin yeterince incelendiğini söylemek zordur. Seyahatnâmelerin analitik bir metotla ele alınıp incelenmesi "insanlık" tarihinin yazılması açısından önemlidir. Zihniyet tarihinin kurucusu Lucien Febvre, aşkın, ölümün, acımanın, zulmün veya sevincin tarihine sahip olmadığımızı; mesela ölümün tarihinin yazılmasının gerektiğini vurgular.[4] Seyahatnâmeler tam da Febvre'nin işaret ettiği gibi tutkuların ve duyguların tarihinin yazılabilmesi için gerekli olan malzemeyi içerir. Osmanlı toplumunun ölüm ve yaşam karşısındaki tavrını Osmanlı arşiv kayıtlarından çıkarmak güç ya da imkânsızken seyahatnâmeler ölüme dâir çok zengin malzeme içermektedir. Arşiv belgesinin sustuğu yerde boşluğu seyahat anlatıları doldurur. Seyahatnâmeler, tarihçiye tutkunun, acının, hissin ve merakın tarihinin yazılmasında vazgeçilemeyecek bilgiler sunmaktadır.

Seyahatnâmeler sosyal antropoloji, etnoloji, tarih, hukuk, sosyoloji, felsefe ve teoloji gibi pek çok disiplini ilgilendiren metinler içermektedir. Sorun, seyahatnâmeyi sadece edebiyatın bir şubesi gibi görmektir. Seyahatnâmeye başka bir gözle bakabildiğimizde bu türün pek çok alanla ilişkisinin olduğu anlaşılacaktır. Biz bu yazımızda Avrupalı seyyâhların eserlerinde yer alan Osmanlı toplumunda dinî yaşam, ölüm karşısındaki tutumları ve özellikle tasavvufî yaşama[5] dâir tespit ve tasvirleri inceleyeceğiz.

---

2 Wilfried Löschburg, *Seyahatin Kültür Tarihi,* çev. Jasmin Traub, Ankara: Dost Yayınları, 1998, s. 8.

3 Seyahatnâmelerin tarih yazımında kullanımı için bkz. İbrahim Şirin, "Seyahatnâmelerin Sosyo-Ekonomik, Sosyo-Kültür ve Düşünce Tarihi Yazımındaki Yeri ve Önemi", *Türk-İslam Medeniyeti Akademik Araştırmalar Dergisi,* (Yaz 2012), S. 14, s. 101-113.

4 Febvre'nin izindeki Fransız Türkologlar Osmanlı'da ölümün tarihini yazma girişiminde bulundular. Bkz. Gilles Veinstein, *"Önsöz", Osmanlılar ve Ölüm,* haz. Gilles Veinstein, çev. Ela Gültekin, İstanbul: İletişim Yayınları, 2007, s. 11.

5 Necip Fazıl Duru, "Batılı Seyyâhların Gözüyle Dönen Dervişler", *Hece,* (Ekim 2007), S. 130, s. 118-146. isimli makale istisna edilirse seyyâhların eserlerindeki tasavvufî yaşama dâir tespitler üzerinde çalışılmamıştır. Duru ise sadece Mevlevîleri konu edinmiştir. Biz bu yazımızda Duru'nun ele almadığı Kalenderî, Rifâî ve Nakşî dervişleri ele alacağız. Duru'nun çalışmasına konu oldukları için Avrupalı seyyâhların eserlerindeki Mevlevîlerle ilgili kayıtları makalemizde kullanmadık. Cemal

Osmanlı Toplumunda Din

Seyahat anlatımlarının ortak yanlarından biri gözlemledikleri toplum üzerinden kendi toplumlarına ya da kendi toplumlarından gözlemledikleri topluma bakmalarıdır. Bu bakımdan bu anlatılar hep bir karşılaştırma içermektedir. Bu yüzden de aslında her seyahat, seyyâhın kendine yaptığı bir yolculuğa dönüşür. Avrupalı seyyâhlar ne kadar ön yargılı bile olsalar Türklerin başka dinlere karşı gösterdikleri hoşgörüyü ifade etmekten kendilerini alamamışlardır. İçinde yaşadıkları toplumun kültürü açısından baktıklarında Osmanlı toplumunda çok bariz bir dinî serbestlik söz konusudur. La Motraye göre dünyanın hiçbir yerinde farklı dine mensup olan insanlar ibadetlerini Türkiye'deki kadar özgürce gerçekleştiremezler. Ayrıca bir dinin mensuplarının da inançları nedeniyle en az rahatsız edildikleri ülke yine burasıdır. Herkes kendi dininin gereğini rahatça yerine getirir, ayinlerinde istedikleri gibi ilahi okur, din adamları Roma'da nasıl giyiniyorlarsa öyle giyinip halk arasına çıkabilirler. Katolik köleleri kendilerine özel şapellerini bile rahatça kullanabilmektedir. Forsa mahkûmu Rum ve Ermeniler ise komünyan âyinlerini, cezalarını çektikleri gemilerde gerçekleştirirler ve gemilerinde günah çıkarabilirler[6]. La Matreye gibi Tournefort da Türklerin din konusunda baskı yapmadıklarının altını çizer.[7] Örnekleri çoğaltmak mümkün ancak, farklı yüzyıllarda yazılmış olsalar da seyahatnâmelerdeki ortak kanaat, barbar ve kan emici olan Türklerin din söz konusu olduğunda hoşgörülü olduklarıdır. Bu yaklaşımı iki taraflı okumak mümkündür. Türkler gerçekten Avrupalıların ifade ettiği gibi din konusunda müsamahakâr ya da Avrupa başka dinler konusunda son derece hoşgörüsüz. Ya da bu durumu "hem hem de" mantığı ile değerlendirmek mümkündür. Sanırım, böyle bir değerlendirme hem daha kuşatıcı hem de tarihsel gerçekliğe daha uygun olacaktır.

Osmanlılar ve Ölüm

Pek çok seyyâh Osmanlı'daki inanç özgürlüğünün altını çizerken dinî yaşantıdan da söz etmiştir. Karşılarında çeşitli dinlere mensup ve farklı diller konuşan insanlardan oluşmuş bir imparatorluk toplumu bulmuşlardır. Bir arada yaşayan bu kadar farklı bir kültürel yapı seyyâhlara kendi toplumlarındaki kültürel çeşitliliği fark ettirmiştir. Seyyâhlar, özellikle Müslümanların ölüm karşısındaki tavrını Rumlar, Yahudiler ve Ermenilerin ölüm karşısındaki tutumları ile karşılaştırmak suretiyle

---

Kafadar'ın, "Müteredddid Bir Mutasavvıf: Üsküplü Asiye Hatun'un Rüya Defteri 1641-1643", *Kim Var İmiş Biz Burada Yoğ İken,* İstanbul: Metis Yayınları, 2009, s. 123-191 isimli çalışması sûfî hâtıralarının oldukça erken bir tarihe uzandığını göstermektedir.

6 Aubty de La Motraye, *La Montraye Seyahatnâmesi*, İstanbul: İstiklal Kitabevi, 2007, s. 74.

7 Joseph de Tourrnefort, *Tourrnefort Seyahtnâmesi*, çev. Zülâl Kılıç, İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2005, s. 97; Charles Lloyd, Osmanlı'da hâkim dinin Müslümanlık olduğu, bunun yanında Rumların istikrarsız bir tolerans ortamında dinlerini yaşadıklarının altını çizer. Lloyd, dünyada Rusya ve Osmanlı imparatorluğu gibi kuralların görmezden gelindiği hiçbir ülke görmediği gibi kendi ilerleyişlerinin de hiçbir yerde olmadığını belirtmeden edemez. Charles Lloyd, *Travel at Home and Voyages by the Fireside for the Instruction and Entertainment of Young Persons*, Philadelphia, Volume 1, 1816, s. 80-86.

anlatmayı uygun görmüşler. Bir toplumun yaşam karşısındaki tavrı ölüm karşısında takındığı tavırla ölçülür. Adre Malraux, mezarlıklar, defin âdetleri ve mezar taşlarının bir medeniyet için kimlik göstergesi olduğunu belirtir. Bu anlamda Osmanlı mezar taşları ve cenaze törenleri o toplumdaki insanın temel niteliğini gösterir. Tevazu ve ölümün soğukkanlılıkla karşılanması hatta ölümün hayata ısındırılması vb.[8]

1555'te Osmanlı ülkesinde bulunan Oqier Ghislain de Busbecq, "*Türklerin ölüm ve hastalığa öyle lakayt bir tavırları var ki… Şaşılacak şey. Türklere göre herkesin ne zaman ve nasıl öleceği ta ezelden alnına yazılmıştır. Onun için ölüm mukadderse, tutulmaya çabalamak boşunadır. Değilse korkmak mânâsızdır. Onun için vebaya tutulmuş kimselerin giysi ve çamaşırlarına dokunurlar. Bu yüzden sirayet çoğalır."*[9] diyerek Türklerin ölüm karşındaki tavrına şaşırır. 1578-1581 tarihleri arasında Osmanlı ülkesinde bulunan Salomon Schweigger, Türklerin ölümcül hastalıklardan korkmadığını, insanın neden ve nasıl öleceğini belirleyen alın yazısına inandıklarını yazmıştır.[10] Benzer tespitler 1611'de Türkiye'ye gelen İskoçyalı seyyâh William Lithgow'un eserinde, "*Türkler inanırlar ki herkesin kaderi önceden alnına yazılmıştır. Bu yüzden kaçınılmaz tehlikelerde öncülük ederler.*"[11] diye yazmıştır. 1759-1768 tarihleri arasında Osmanlı coğrafyasını gezen Papaz Crhristoph Wilhelm Lüdeke, eserinde vebaya geniş yer verir. İzmir'de 1759-1760 ve 1762-1765 yılları arasında yaşanan veba salgınında her bir salgından sonra şehrin nüfusunun 15.000-20.000 arasında eksildiğini belirtir. Müslümanların, "*Her şey Allah'tandır. İnsan ne yaparsa yapsın bu kaderi değiştiremez.*" mantığından dolayı vebaya karşı hiçbir önlem almadıklarından ölümlerin çok olduğunun altını çizer.[12] 1827-1828 tarihleri arasında Türkiye'yi gezen Frankland, Türklerin gerek veba gerek yangınlar karşısında önlem almayarak kaderci bir tutum izlediklerini, ölümü Tanrının takriri olarak görmelerinden dolayı nüfuslarının yarı yarıya azaldığını belirtir.[13] Miss Julia Pardoe, Osmanlı ülkesine Aralık 1835'te gelmiş ve 9 ay boyunca seyahat etmiştir. O da Türklerin ölüm karşısında takındıkları tutumu eleştirerek şu ifadelere yer vermiştir: "*Buradaki boş inanca göre gerçek bir Müslüman padişahın buyruğuyla öldürülür ya da vebadan ölürse günahlarının bağışlanması için hiçbir neden gerekmeden doğruca cennete gider ve oradaki melekler kollarını açarak onu karşılarlar. Avrupalılar arasında veba olaylarının az oluşuna da ayrıca sevinirler. Nedeni de Allah'ın Müslümanları onlardan daha çok sevdiğine dair inançlarıdır. Avrupalıların hastalığa karşı önlem almalarına*

---

8 İlber Ortaylı, "Türkçe Baskıya Önsöz"*, Osmanlılar ve Ölüm*, haz. Gilles Veinstein, çev. Ela Gültekin, İstanbul: İletişim Yayınları, 2007, s. 9.

9 Oqier Ghislain de Busbecq, *Türk Mektupları,* çev. Recep Kibar, İstanbul: Kırkanbar Kitaplığı, 2002, s. 125.

10 Salomon Schweigger, *Sultanlar Kentine Yolculuk 1578-1581,* çev. S. Türkis Noyan, İstanbul: Kitap Yayınevi, 2004, s. 200.

11 W. Lithgow, *The Total Discourse of the Rare Adventures*, Londra, 1640, s. 163.

12 İlhan Pınar, *Hacılar Seyyâhlar Misyonerler 1608-1918,* İzmir: İzmir Büyükşehir Belediyesi, 2001, s. 87.

13 Franland, *a.g.e.*, s. 191; Seyyâhların Bursa özelinde veba ve salgın hastalıklarla ilgili izlenimleri için bkz. Health W. Lowry, *Seyyâhların Gözüyle Bursa,* çev. Serdar Alper, İstanbul: Eren Yayıncılık, 2004, s. 99-104.

kulak asmazlar. Doğululların en büyük yıkımlara gereksiz ve inatçı bir davranışla nasıl körü körüne boyun eğdikleri şaşılacak bir şeydir."[14]

14 yıllık uzun seyahati esnasında La Motraye, seyahatnâmesinde Osmanlı ülkesinde yaşayan Türk, Ermeni, Yahudi ve Rumların âdet ve geleneklerine yer verir. Özellikle ölüm karşısında bu toplulukların farklı tutumu dikkate değerdir. La Montraye bu farklılığı şöyle betimler:

Cenaze töreni, en önemli insanlar için bile son derece yalın ve sakin geçer. Hıristiyan ve Yahudilerde görülen bağırıp çağırmalara, ağlayıp inlemelere Müslüman cenazelerinde rastlanmaz. Yine Rum, Ermeni ve Yahudi törenlerinde tanık olduğumuz gibi ölenin eşi ya da kız kardeşine eşlik eden paralı ağlayıcıları, ölenin ağlayıp inleyerek kendini yerden yere atan akraba ve dostlarını bu törenlerde görmeyiz. Aslında bu üç milletin cenaze törenleri kadar iç karartıcı, ortalığı velveleye verici bir şey var mıdır, hiç sanmıyorum. Rum kadınları, belli ki döktükleri gözyaşlarının eşlerine, çocuklarına ya da başka yakınlarına karşı olan son görevleri için yeterli olmadığına inandıklarından, cenaze töreni sırasında yanlarına yardımcı ağlayıcılar alıyorlar. Onların ağlayıp bağırmaları, saçlarını başlarını yolar gibi yapmaları, göğüs ve midelerini yumruklamalarıyla yani fizikî güçleri neye yetiyorsa onu yapmakla, ölüye saygıda kusur etmediklerine inanıyorlar."[15]

Seyyâhların ölümle ilgili verdikleri bilgiler Osmanlı toplumunun ölüm karşısındaki farklı tutumlarını anlamamıza yardımcı olmaktadır. Ölüm karşında takınılan tavır Osmanlı coğrafyasında yaşayan Müslümanların dünyanın yalan ve geçiciliğine dâir düşüncelerine gönderme yaparken mutluluğu ve cenneti bu dünyada arayan seyyâhlar açısından bu tavrı anlamak zaman zaman zor olmuştur. Çünkü bir seyyâh ölüm karşısında Osmanlı insanının durumunu değerlendirirken aslında bu konu hakkındaki kendi fikrini de açığa vurur. Bu bağlamda seyahatnâme metinleri çift okumaya imkân veren bir yapıya sahiptir. Bir seyahatnâmede neye öncelik verildiğine, neyin nasıl anlatıldığına ve nasıl yorumlandığına bakılarak seyyâhın dünyasına dâir tespitlerde bulunmak mümkündür.

Kalenderî Dervişler

Seyyâhlar Osmanlı dinî yaşamı içinde ilgilerini en çok çeken unsur olarak dervişler ve onların ilginç yaşamları hakkında okuyucuya bilgi verirler. Seyyâhlar, kılık kıyafetleri, hâl ve hareketleri ile kendilerini hemen belli eden Kalenderî dervişleri sık sık betimlemektedir.

Osmanlı toplumunda Kalenderî dervişler ve onların toplumdaki konumlarıyla ilgili ilk betimleme Kastilya ve Leon hükümdarı III. Henri'nin mabeyincisi olan ve Timur'a elçi olarak gönderilen Ruy Gonzales de Clavijo'ya aittir. Clavijo, Erzincan'dan Hoy'a giderken yolda Deliler köyü denilen bir köye varır ve izlenim-

---

[14] Miss Julia Pardeu, *18. Yüzyılda İstanbul,* çev. Bedriye Şanda, İstanbul: İnkılâp Yayınları, 1997, s. 285; Olaf Yaranga, İzmir'i gezen Fransız gezginlerinin izinde 1837 İzmir'inde veba karşısında Türklerle Fransızların farklı tutumlarına değinir. Olaf Yaranga, *XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Fransız Gezginlerinin Anlatımlarında İzmir,* çev. Gürkan Tümer, İzmir: İzmir Büyükşehir Belediyesi, 2002, s. 78-79.

[15] La Motraye, *a.g.e.*, s. 93-94.

lerini şöyle aktarır: "*Buraya Deliler adının verilmesi, burada oturanların çoğunun uzlet hayatına girmiş, dünyayı terk etmiş Müslüman dervişler olmalarıdır. Etraftaki köylüler buraya ziyarete gelerek dervişlerle görüşüyor, hastalarını getiriyor ve dervişlerin nefesinden şifa diliyorlar. Buradaki dervişlere keşiş denmektedir. Reisleri hepsinden büyük hürmet görüyor ve evliya olarak kabul ediliyorlar. Timur buradan geçerken bunların yanına uğramış ve reisin yanına bir müddet gelmiştir. Çevre köylerden buraya bol bol adaklar yağıyor. Reis derviş köyün hâkimidir. Köylüler bu dervişlerin tamamını evliya olarak görüyor. Bunlar saç ve sakallarını tıraş ediyor yaz kış sırtlarında kaba âbâlarla dolaşıyorlar. Zaman zaman yanlarında taşıdıkları sazları çalarak ilahi okuyorlar. Tekkelerin kapısında bir püskül ile hilal şeklinde bir resim bulunuyor. Bunun altına geyik, keçi ve koyun boynuzlarından bir sıra dizilmiş, her dervişin kapısında bu tür bir boynuz vardır.*[16]

Clavijo'nun dervişlerle ilgi olarak bu anlatımından daha canlı ve ayrıntılı bilgiler sunan diğer iki seyahatnâme Nicolas Nicolai ve O. G Busbecg' e aittir. 1554-1562 tarihleri arasında Avusturya elçisi olarak Osmanlı ülkesinde bulunan Busbecg, gözlemlerini tanıdıklarına gönderdiği mektuplarda ortaya koymuştur. 1 Haziran 1560 tarihli mektubunda Kalenderi dervişler hakkında şu gözlemlerde bulunur. " *Allah'ın ismi defalarca tekrarlanan her namazdan sonra sadaka toplamaya giderler. Bunlar başlarını eğerler ve yanlarındaki geyiği de birlikte baş eğdirmeye alıştırmışlar. Halk bu olağanüstü beceriyi görmekten son derece hoşlanarak ve bunun kutsal ve acayip bir anlamı olduğu olduğunu düşünerek geyiğin sahibi olan dilencilere para vermeyi tercih ediyorlar, onlara madeni paralar saçıyorlardı. Bunlara bizimkilerden çok daha az rastlanır ve genellikle bir yerden bir yere yaya seyahat eden ve çeşitli şekillerde kutsallık iddiasında ve dini bahane ardında dilenen kişilerdir.*[17]1551'de Osmanlı ülkesinde bulunan Nicolas Nicolai ise dervişlerin inek öküz, kurt, ayı ve geyik gibi terbiye ettikleri hayvanlarla şehir ve köylerde yaşayan münzeviler olduğunu belirtir.[18] Busbecg İmparatora hediye etmek amacıyla dervişlerin çok büyük geyiklerinden birini satın almak isterse de dervişler bunu kabul etmezler.

1571-1581 tarihleri arasında Osmanlı ülkesinde bulunan Saloman Schweiger, Busbecg'in aktardıklarına benzer bilgiler verir. "*İşe yaramaz boş gezenlerden oluşan ve dilenen bir gurupta hacılardır (Hagisslar) Bunların hepsi Arap'tır ve eski paralanmış Arap giysileri içinde ortalıkta dolaşırlar ve üstelik de çoğu kördür. Şarkılar söyleyerek dilenirler. Arap harfleri işlenmiş mavi ketenden bir parçayı bayrak niyetine ellerinde taşırlar. Rivayete göre bunlar peygamberlerinin mezarını ziyaret ettikten sonra inançları uğruna gözlerini kendi elleriyle oyup kör ederlermiş. Sözde böyle kutsal yerleri gördükten sonra artık dünyaya ait hiçbir şeyi görmeleri caiz değilmiş. Sanki dünyayı ve Tanrı'nın yarattıklarını seyrederek onların varlığında Tanrı'yı görmek ve insanlara sunduğu güzellikler için Tanrı'ya şükretmek, Tanrı'ya karşı işlenmiş bir suç olabilirmiş gibi! Oysa bu sefil yaratıkların doğaya karşı cinsel isteklere kapılmış olmaları hem bedenlerini hem*

---

16 Ruy Gonzales de Clavijo, *Anadolu Orta Asya ve Timur,* çev. Ömer Rıza Doğrul, İstanbul: Ses Yayınları, 1993, s. 88.

17 Oqier Ghislain de Busbecq, *Türkiyeyi Böyle Gördüm*, çev. Recep Kibar, İstanbul: Kırk Anbar Yayınları, 2002, s. 73.

18 N. De Nikolai, *Dele Navigationi,* Venetia, 1580, s. 109; Gülgün Üçel Aybet, *Avrupalı Seyyâhların Gözünden Osmanlı Dünyası ve İnsanları,* İstanbul: İletişim Yayınları, 2003, s. 348.

de ruhlarını kirletmeleri günah sayılmaz mı? İşte bu davranışlarından da anlaşılacağı üzere, onlar kutsal ruhlar tarafından değil, kutsal olmayan, günaha bulaşmış bir ruh tarafından yönetiliyorlar ve bütün dinsel törenleri de bununla ilişkilidir.[19]

Kalenderî Dervişler ve Dilencilik

Seyyâhlar, Kalenderî dervişlerin dilenerek geçimlerini sağladıklarını gözlemlemişlerdir. Nicolai, *"Bunlara Torlak veya Durmuş denilirdi. Başlarında beyaz çuhadan yapılmış eski bir başlık olurdu. Köyden köye giderken bir bıçak ve usturayla kol ve bacaklarını çizerler sonra dilenirler. Bunlar dinî bir grubun üyeleri oldukları ve aynı zamanda deliliklerinden dolayı ilgi görürlerdi."* demektedir. Yine aynı araştırmacı, derviş ve delilerin büyük saygı gördüğünü, dilenerek geçinen bu insanların toplandıkları yerde bir başlarının olduğunu, dervişlerin bu kişiyi babaların babası anlamında "*assam baba*" diye çağırdıklarını, bunların saç ve sakallarını kesip başları çıplak gezdiklerini, keçi veya koyun postundan giysilerinin yanında kemerlerinde küçük bir balta taşıdıklarını anlatmaktadır. Salomon Schweiger de dilenenlerin büyük çoğunluğunun dervişler olduğunu şu cümlelerle ifade etmektedir: "*Dört tarikat vardır: Dervişler, Câmîler, Kalenderîler, Torlaklar. Hemen hemen hepsi dinsel davranış biçimleri bakımından bizdeki yalınayak dolaşan dilenci rahiplere benzerler. Yaşamlarını dilenerek sürdürürler ve başka insanların başına dert olurlar. Kendilerini bıçakla yaralarlar. Ama daha önce maslık adını verdikleri afyonla kendilerini duyarsız hâle getirdiklerinden acı hissetmezler. Zaten maslık çiğnemek halk arasında çok yaygın bir alışkanlıktır, bundan büyük bir keyif alırlar. Derilerine harfler ya da çeşitli süslemeler çizmek de özellikle kadınlar tarafından uygulanan başka bir gelenektir. Bana verilen bilgiye göre bu zararlı varlıklar sayıca pek çoktur. Her tarikatın tahminen 4000 veya 8000 üyesi varmış.*[20]

[19] Schweigger, *a.g.e.*, s. 195-196.
[20] Schweigger, *a.g.e.*, s. 196.

Bir Câmî dervişi (XVI. yüzyıl)
(Chalcocondyle'den)

Bir Kalenderî dervişi (XVI. yüzyıl)
(Chalcocondyle, *Histoire des Turcs*, Paris 1650)

1) Kalenderî dervişi (XVI. yüzyıl)
(Salomon Schweiger, *Constantinopel,* Nürnberg 1539)

2) Kalenderî dervişi (XVII. yüzyıl)
(Paul Ricaut, *Histoire de l'Etat Présent de l'Empire Ottoman,* (Paris 1670)

Busbecg, Nicolai ve Schweigger'in anlatımları tarihsel olarak neye karşılık gelmektedir? Ünlü mutasavvıf Mevlânâ, 1259'da yazmaya başladığı Mesnevisinde bu üç Batılı seyyâhın Kalenderî dervişlerle ilgili anlattıklarını doğrulayacak bilgiler verir. Mevlânâ, halkı başlarına toplamak gâyesiyle bayrak açtıklarını, yünden aslan yaptıklarını ve halkın acıma duygusunu uyandırmak amacı ile de yolların üzerine oturup sakatlıklarını teşhir ettiklerini anlatır. Gölpınarlı, Mesnevi şerhinde Mevlânâ'nın dilenciliğe karşı çıkışını ve müritlerini çalışmaya ve sanata yönlendirişine dikkat çeker. "*Dilenmek*", sûfîlerin bir kısmı ve bilhassa esma ile sülûku kabul edenler tarafından nefsin aşağılanması için sülûk vasıtası olarak kabul edilmişti. Dilenmeye "*selman etmek*", dilenmeye çıkmaya "*selmana çıkmak*" derler. Bu söz Selmân-ı Fârisî'nin Hz. Ali'nin emriyle dilendiğine dâir aslı olmayan bir rivayetten doğmuştur. Dilenmeye çıkan derviş eline keşkülünü alıp yola düşer. Keşkül, üstü biraz içeriye doğru kıvrık kalmak üzere kesilip içi oyulmuş Hindistan cevizidir. İki tarafına halka takılmış ve bu halkalara da zincir geçirilmiştir. Bakırdan, pirinçten hatta gümüşten yapılmış olanları da vardır. Derviş, ilâhi okuya okuya gezer ve bir şey umduğu kimseye "*Allah için bir şeyler*" anlamında "*Şey'en li'llah*" deyip keşkülü uzatır. Keşküle bir şeyler atılsa da atılmasa da "*Eyvallah*" deyip uzaklaşır. Bu münasebetle dilenmeye "*Şey'en li'llah'a çıkmak*" sözünden bozma "*Şey'ullah'a çıkmak*" veya daha da yanlış olarak "*Şeyd'ullah'a çıkmak*" da denir. Esma yolu olmadığı hâlde Bektâşîlerde de dilenmek vardır. Akşama kadar gezerek dilenen derviş akşam ezanından sonra tekkeye döner ve kendisine hiçbir şey almadan keşkülünü şeyhin önüne döker.

Tablo: Hindistan Cevizinden yapılmış Keşkül[21]

[21] *Sûfî Objeleri,* İstanbul: Küçükçekmece Belediyesi Yayınları, 2012, s. 80.

Şeyh toplananları (para, meyve vs.) mutfağa yollar. Mevlânâ, bu âdeti kabul etmemiş ve herkesin kendi emeğiyle geçinmesinin yolunu esas saymıştır. Bu bakımdan Bayrâmîlik, Nakşîbendilik gibi tarikatlar gibi Mevlevîlik'te de dilenme yoktur.[22]

16. yüzyılda Osmanlı toplumunda dervişleri gözleyen üç Avrupalı seyyâhın anlatımlarının Mevlânâ'nın 13. yüzyıldaki anlatımlarıyla örtüştüğü görülmektedir. Nicolai'nin söylediği Torlak ve Durmuşların kim olduğuna kısaca değinirsek Kalenderî dervişleri ve onların yaşam biçimlerini daha iyi anlayabiliriz.

Nicolai'nin Torlak ve Durmuş olarak söz ettiği dervişlerin dış görünümleriyle ilgili betimlemesinden hareketle seyyâhların söylediklerinin tarihsel karşılığına bakalım. Nicolai, bunların başlarını ve sakallarını usturayla tıraş ettiklerinden bahsetmişti. Bu derviş tasviri Mevlânâ'nın cenazesinde en önlerde bulunan Cavlâkîlerle ilgili tasvirlere uymaktadır. Kimdir Cavlâkîler ya da Kalenderîler?

Osman Turan, Türk din tarihi araştırmaları için son derece önemli olan ve yazarının Muhammed bin Mahmud El Hatip olduğu düşünülen "*Fustat ul Adele fi Kava'id is Saltana*" isimli bir yazmada Torlak, Kalenderî ve Cavlâkî topluluklarına dâir ilginç anlatımları aktarır. Yazara göre; "*Cavlâkîlerin helal ve mübah saymadıkları hiçbir haram yoktur. Namaz kılmazlar, gizli olarak oruç yerler, şarap içer, hiçbir küfürden sakınmazlar, dilencilikle sefahat icra ederler. Bunlar iş ve meslek kaçkını tembeller olup çalışarak üretmediklerinden halka yük olmaktadırlar. Mescitleri kendilerine makam yapmışlar, köpekleri yanlarında bulundurur, şarap içer ve her türlü fisk ve fücuru işlerler. Bu insanlar aç oldukları zaman her biri dilenmeğe çıkar, eline geçirdiklerini ağzına atar ve kendi makamına döner, saç ve sakalları tıraş olmuş bu melhuslar arasında livata câridir. Bulamayınca zina yaparlar ve bunu hiç ayıp saymazlar. Buna rağmen fakir ve dervişlik iddiasındadırlar."*[23]

Kitapta tanımlanan Cavlâkî topluluğu Turan'a göre Kalenderîlerdir. Yazarın medreseli olduğunu ileri süren Turan'a göre Mevlevîler, Cavlâkîlere karşı eserin yazarı kadar katı değillerdi. Mevlânâ'nın cenazesinin önünde sürülen yedi öküzden birinin Kalender zaviyesine gönderilmesi Mevlevîlerin bu topluluklara karşı hoşgörülü bir tavır takındıklarının bir işaretidir. Turan'ın işaret ettiği Kalenderî topluluklar tarihsel ve teolojik olarak nerede durmaktadır? Selçukludan Osmanlı'ya uzanan tarihsel süreçte dilencilikle sürekli ilişki içinde gösterilen bu toplulukların menşei nedir?

Fuat Köprülü, Osman Turan, İrene Melikof ve Halil İnalcık'tan sonra Türk din tarihi alanında önemli çalışmaları olan A. Yaşar Ocak, "*Kalenderîler*" isimli çalışmasında Kalenderî ve diğer benzer toplulukların tarihsel ve sosyolojik kökenlerine ışık tutar. Ocak'a göre Kalenderîlik, geniş ölçüde İran ama özellikle de Hint mistisizminden etkilenmiştir. Kelime olarak "*kalender*" kelimesi: Sanskristçe kanun, nizam dışı, düzeni bozan kelimesinden gelmektedir. Kalenderîlerin ortak vasıfları:

---

22 *Mesnevi Tercemesi ve Şerhi,* çeviren ve şerh eden. Abdülbaki Gölpınarlı, İstanbul: İnkılâp ve Aka Yayıncılık, 1984, C. V-VI, s. 256.

23 Osman Turan, "Selçuk Türkiye'si Din Tarihine Bir Kaynak: Fustat ula dele fi Kava'id is Saltana", *Fuat Köprülü Armağanı,* Ankara: Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Yayınları, 1953, s. 538.

Üç beş kişilik gruplar hâlinde dolaşıp gezmek, günlük yiyeceklerini dilenerek sağlamak, vücut ve başlarındaki bütün tüyleri (saç, sakal, kaş ve bıyık) kazıtmak ve acayip kılıklarda dolaşmak olarak özetlenebilir.[24]

Kalenderî zümreleri 15 ve 16. yüzyıl seyyâhlarının olduğu kadar 17. yüzyıl seyyâhlarının da dikkatini çekmiştir. 1660'larda Osmanlı ülkesinde bulunan Paul Ricault, İstanbul ve Kahire Kalenderîlerini inceler. Ricault, Kalenderîlerin çiğneyerek veya tütüne karıştırarak esrar aldıklarını, bunun vecde gelmelerine yardımcı olduğunu, ancak esrarın yersiz bir şekilde kahkahalarla gülmek veya durup dururken hıçkırıklarla ağlamak gibi davranışlara yol açtığını yazar.[25] Turnefort 18. yüzyılda Kalenderî dervişlerin çok da değişmeyen hayatlarına değinir: *"Afyon içimi diğer Türklerden daha çok yaygındır. Alışık olmayan için küçük bir dozu bile ölümcül bir zehir olan bu uyuşturucu, her defasında büyükçe miktarlar kullanan dervişleri şarapla kafayı bulmuş insanlar kadar neşelendirir. Kendinden geçme adını verebileceğimiz tatlı bir öfkeye bırakır ve eğer neden o hâlde olduklarını bilmezseniz olağanüstü insanlar sanabilirsiniz; ne var ki içinde bol miktarda bu uyuşturucudan bulunan kanları, beyinlerinden çekilerek onları uyuşuklaştırır. Ne kollarını ne bacaklarını kıpırdatmadan bütün günü geçirirler. Bu uyuşukluğu onlar için bir oruç günü olan perşembeleri yaşarlar ve gün batımına kadar hiçbir şey yemezler. Eskiden yapıldığı gibi bedenlerini kesecek ve yaralayacak kadar aptal değiller. Bu gün derilerine şöyle bir dokunmaktadırlar. Bununla birlikte aşklarının nesnelerine sevgi işaretleri olarak kimi zaman küçük mumlarla kalplerinin bulunduğu yerde yanıklar oluşturmaktan geri durmazlar. Tıpkı bizim şarlatanların yaptığı gibi kendilerini yakmadan ateşle oynayarak ve ateşi belli bir süre ağızlarında tutarak halkın hayranlığını kazanırlar."*[26]

1890'da İzmir'de bulunan Matthes'in sokakta yarı çıplak hâlde ve omzunda baltasıyla dilenenlere rast gelmesi 19. yüzyılın sonlarında dahi Kalender meşrep dilencilerin var olduğunu kanıtlamaktadır.[27] Osmanlı arşiv belgeleri ise Kalenderî dervişlerin Balkanlardan Orta Asya'ya kadar seyahat ettiklerini göstermektedir.[28]

---

24 Ahmet Yaşar Ocak, *Osmanlı İmparatorluğunda Marjinal Sûfîlik: Kalenderîler,* Ankara: Türk tarih Kurumu Yayınları, 1992, s. 6.

25 Ocak, *a.g.e.*, s. 112; "*XVIII. yy İstanbul'a Dair Garip Bir Risale*" isimli eserin yazarı kitabında kalenderî dervişleri ve dilenenleri, "Şeyhine tabi olmayan dedeler; ve şaki olan dervişler ve bi namaz olan ışıklar, esrarı çok yayak abdallar, ve pirlikte ak sakalın cunun vari kırkup yiğitlene koca pelidler, ve ak sakalı sinede kılığı kıyafeti yerinde kal'e kapılarında yasakçı, kapucı ve bacdar olan sail gelip geçenin önüne durup avuç açanlar" ifadeleriyle sert bir şekilde eleştirmesi dikkat çekicidir. *XVIII. yy İstanbul'a Dair Garip Bir Risale,* haz. Hayati Develi, İstanbul: Kitabevi Yayınları, 1998, s. 22.

26 Tournefort, *a.g.e.*, s. 68.

27 Pınar, *a.g.e.*, s. 275.

28 Derviş Mehmet ve Derviş Süleyman isimli Kalenderân zümresinden iki derviş Rusya'ya boğazlardan gitmek amacıyla izin belgesi istemek için devlete başvurur. Dilekçelerinde pek çok garaip ve acayiplikle karşılaşıp pek çok yer gördüklerini de ifade ederler. BOA. C.H.R Dosya No:13 Gömlek No:639, Hicri 1214. Arminius Vambery'in bir derviş kıyafetiyle 1864'de yaptığı yolculuk 19. yüzyılda dervişlerin dünyayı rahatlıkla gezdiğinin kanıtıdır. Vambery, kolayca gezebilmek için derviş gibi giyinmeyi seçmiştir. Onun olukça ilginç seyahati için bkz. Arminius Vambery, *Sahte Bir Dervişin Orta Asya Gezisi*, çev. Abdurrahman Samipaşazâde Abdülhalim, İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2011.

Arşiv belgelerini Rus Bilimler Akademisi üyesi ve Rus Coğrafya Cemiyeti'nin kurucularından Rus seyyâh Semenov'un aşağıdaki resmi de doğrulamaktadır.

Tablo: Doğu'dan Batı'ya seyahat hâlinde Kalenderî dervişler.[29]

Derviş kelimesinin etimolojik anlamı da seyyâhların gözlemlerini doğrulayacak mahiyettedir. Nitekim "derviş", "*kapı kapı dolaşan fakir*" demektir. Aynı anlamda kullanılan bir başka kelime "*derbeder*"dir. Farsça "*kapı*" demek olan "*der*" ve ismin -e hâli olan "*be*"den oluşur. "*Kapı kapı dolaşan, aylak*" anlamında kullanılır. Torlak ise "*genç hovarda*" anlamının yanı sıra "*hayvan postu giyerek kapı kapı dolaşıp sadaka toplayan*" anlamına da sahiptir**.** A.T. Karamustafa'nın "*Tanrı'nın Kural Tanımaz Kulları"* adlı eserindeki Kalenderî Babalarından Barak Baba tasviri seyyâhların anlatımıyla oldukça uyumludur. "*Barak Baba, beline sarı kırmızı bir bez parçası dolayıp çıplak olarak dolaşan yüz kadar derviş grubunun başında H.706/1306 yılında Suriye'ye geldi. Başının iki yanına birer manda boynuzu takıştırılmış kırmızımsı bir sarık takıyordu. Kaşları, saçı, bıyıkları ve sakalları kökten kazılıydı. Hiç servet biriktirmezdi. Uzun değnekler, tef ve davullar taşıyan, boyunlarına asılı iplere azı dişleri dizili müritleri de ayı görünümdeydi. Müritleri çalarken Barak Baba da ayı gibi oynayıp maymun gibi türkü çağırıyordu. Dervişleri oruç tutmamak ve şeriatça onaylanmamış yemek ve uyuşturucu tüketimini de içeren aykırı davranışlarıyla ün salmışlardı. Dediklerine göre Barak Baba, Hz. Ali sevgisini tek dinî farz sayarmış.*"[30]

---

29 P.P. Semenov, *Jivopisnaya Rossiya Oteçestvo Naşe Yivo Zemelnom, İstoriçeskom, Plemennom, Ekonomiçeskom i Bıtovom Znaçenii*, Tom Devyati Kavkaz Sanktpeterburg i Moskova, 1883,C.9, s. XIX.

30 *Ahmet T. Karamustafa, Tanrı'nın Kural Tanımaz Kulları, İslam Dünyasında Derviş Toplulukları, 1200–1550, çev. Ruşen Sezer, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2012, s. 11-12.*

Derviş ve Sultan

Seyyâhlar, Kalenderî dervişler ile sultanların yakın ilişkisine dikkat çekerler**.** Salomon Schweigger, sultanın yanına kolaylıkla girip çıkabilen dervişlerden birinin sultana suikast düzenlemek istediğinden bahseder.[31] Schweigger'in sözünü ettiği suikast girişimi; II. Bayezid'in Arnavutluk seferi sırasında gerçekleşmiştir. Suikastan kurtulan Sultan, uç beyleri nezdinde sığınak ve destek bulan Rumeli'deki bu tür dervişlerin idamlarını ve sürgünlerini emretti.[32] Sultan'ın huzuruna bu kadar rahat girip çıkmaları bu tür dervişlerin Sultan'ın nezdindeki saygın yerini göstermektedir. Osmanlı Devleti'nin kuruluş döneminde Kalenderî dervişlerin devletin kuruluşunda önemli misyonlar üstlendikleri bilinmektedir. Köprülü ve Barkan'ın konu ile ilgili çalışmaları özelikle anılmalıdır. Bu alanla ilgili son dönemde A. Yaşar Ocak'ın çalışmaları dervişlerin ilk dönemdeki rolünün yeniden gündeme gelmesi ve tartışılmasına yol açtı. Ocak, çalışmalarında bu dervişlerin Sünnî İslâm anlayışından uzak, daha çok heteredoks bir anlayışta olduklarının altını çizer. Rum Abdalları diye bilinen Kalenderî dervişler, seyyâhların tam da tarif ettiği gibidir: "*Nerede akşam orada sabah, üstelik de bekârlar. Sırtlarında postları var, bellerinde Ebu Müslim'in nacak'ı denilen bir baltaları var.*

Tablo: Dervişlerin kullandığı Teber isimli kesici aletler.[33]

Bununla gittikleri yerde konaklayacakları zaman odun kesiyorlar, ateş yakıyorlar, icabında kendilerine saldıran vahşi hayvanları öldürüyorlar. Boyunlarındaki keşkülle de gittikleri

---

31 Schweigger, *a.g.e.*, s. 195.

32 Halil İnalcık, "Âşıkpaşazâde Tarihi Nasıl Okunmalı?", çev. Fahri Unan, *Söğüt'ten Osmanlı'ya,* der. Oktay Özel- Mehmet Öz, Ankara: İmge Yayınları, 2000, s. 137.

33 *Sûfî Objeleri,* s. 90.

köy ve kasabalarda para ve yiyecek dileniyorlar. Özellikle yerleşik hayatı tercih etmeyen Rum Abdalları Osmanlı topraklarına yerleşip fetihlere katıldılar."[34] Ocak'a göre bu dervişler geçimlerini sağlamak için gazalara da iştirak ediyorlardı. Bunlar 50-60 kişilik gruplar hâlinde Osmanlı topraklarına gelerek sultanla ilişki kurup Bizans topraklarında devam eden fetihlere katılıyorlardı. Bu dervişlerden en önemlisi şüphesiz Geyikli Baba'dır. Geyikli Baba müritleriyle beraber Kızıl Kilise'yi fethedince "*baba meyhordur*" diyen Orhan Gazi, ona iki yük şarap ve iki yük rakı göndermiştir. Geyikli Baba ile Orhan Gazi arasındaki ilişki dervişlerle sultanların arasındaki yakınlığın tipik bir örneği olarak kabul edilebilir. Bu dervişlerin gazalarda gösterdikleri yararlılıklardan ziyade asıl misyonları, Osmanlı hâkimiyetini meşrulaştırmalarıdır. Maiyetindeki dervişlerin dışında geniş halk kitlelerine de hitap edip Kalenderî dervişleri ve şeyhleri sultanın meşruiyetine destek oldular.[35] Ancak heterodoks dervişlerin dünyada ve ahirette mutlak hâkimiyete sahip olduklarına dâir iddialarından dolayı sultanlar, onlara karşı daima temkinli oldular. Osmanlı sultanları bu tür zümreleri ya bertaraf etmeye veya vakıf tahsisleri yoluyla kendilerine çekmeye ve bağımlı hâle getirmeye çalıştılar. [36]

Kalenderîler, toplumun benimsediği normlara karşı çıkışları ve otorite tanımaz tavırları nedeniyle Selçuklu ve Osmanlı yönetimi için hep sorun teşkil etmiştir. Söz konusu zümre mensupları toplumsal hareketlerde ön saflarda yer almıştır. Baba İlyas ayaklanması gibi Şeyh Bedrettin'in sağ kolu olarak bilenen Torlak Kemal'in isyanında olduğu gibi Celali isyanlarında da Kalenderî gruplar ön saflarda yer almışlardır.

Rifâî Dervişler

Seyyâhlar gündelik yaşam içinde kolaylıkla görüp gözlemledikleri Kalenderî dervişler kadar olmasa da Rifâî tekkelerine gidip oradaki tekke yaşamından ve dervişlerden de söz etmişlerdir. Rifâî ve Mevlevîlerin âyinleri seyyâhlar için merakla izlenecek bir gösteri gibiydi. Ancak bu anlatımları tümüyle seyyâhların toplumsal kökenleri, dinî inançları ve ön yargıları belirlemiştir. Seyyâhların anlatımlarının ne denli öznel olduğunu göstermesi açısından üç batılı seyyâhın anlatımında Rifâî dervişlere bakalım.

"*Geziye çıkmak yaşamaktır.*" diyen Danimarkalı şair, roman ve oyun yazarı Hans Christian Andersan 1841'de Osmanlı başkentine geldi. Dervişleri izlemek için Üsküdar'daki Rifâî tekkesine gitti. Deneyimini, "*Pek sarsıcı ve dehşet verici bir şey. Daha fazla dayanamayacağım." diyerek kapıya koştum. Sokağa çıktım, vahşi "ya hu-ya-hu" çığlıklarını hâlâ işitiyordum."* şeklinde aktarır. Bir gün sonra ise Galata Mevlevîhanesi'ne

---

34 A. Yaşar Ocak, "Osmanlı Devletinin Kuruluşunda Dervişlerin Rolü", *Osmanlı Devletinin Kuruluşu Efsaneler ve Gerçekler,* Ankara: İmge Kitabevi Yayınları, 2000, s. 73.

35 Hilmi Ziya Ülken, *Anadolu'nun Dinî Sosyal Tarihi,* haz. Ahmet Taşgın, Ankara: Kalan Yayıncılık, 2003, s. 86; Ocak, *a.g.m.*, s. 71.

36 İnalcık, *a.g.m.*, s. 137; Yılmaz Soyer, *Alevî Bektâşî Geleneği*, İstanbul: Seyran Yayınları, 1996, s. 113.

gider. Mevlevî âyinine şahit olur: "*Dans bir saat sürdü, hiç korkunç bir tarafı yoktu! Neredeyse zarif bile denebilirdi. Ancak insan olduklarını unutup dans edenleri kuklalar olarak farz etmek gerekiyordu; hafif tekdüze bir müzikle birleşen dans, bir asude mecnunluk yaratıyor, insanı sarsmaktan çok, duygulandırıyordu. Bütün olaylar, her ne kadar manen yükseltici, ıslah ve terbiye edici olarak nitelendirilemezse de, bana bir çeşit bale izlenimi vermişti. Buna karşın Üsküdar'daki dervişlerin dansı belleğimde bir tımarhane tablosu gibi kaldı*".[37]

Nobel edebiyat ödüllü Norveçli yazar Knut Hamsun 1899 yılında İstanbul'u gezer. İstanbul'a gelirken kafasında Türklere dâir pek çok yargı vardır. Hamsun'un artık Türklerin adam yemediğini ancak hepten de dişsiz olmadıkları şeklindeki düşüncesi seyahat anlatısının bütününe yansır. Hamsun, İstanbul Üsküdar'daki Rifâî tekkesine gider. Orada zikir çeken dervişleri izler.[38] Dervişlerin Hamsun'un ifadesiyle çığlıkları onu fazlasıyla rahatsız eder. İki yazarın dergâha sanki seyirlik bir oyun izlemek için gittikleri, tarikatlar hakkında hiç bilgi sahibi olmadıkları ve bu konu hakkında hiç okumadıkları ifadelerinden anlaşılmaktadır. İki seyyâh da dervişlere ve tarikatlara belirgin önyargılarla ve oryantalist bir bakış açısıyla bakmışlar ve gördüklerini anlamlandırmaya çalışmışlardır.

Carl Vett, tekke ve zaviyelerin ilgasının arifesinde İstanbul'da bulunarak tarikatları anlamaya çalışır ve anlayamadığında ise anlamak için içine girmeye karar verir. Kendisi de Hans Christian Andersan gibi Danimarkalı'dır. Sosyal Bilimler sahasında çalışmalar yapmış ve daha sonra mistik, medyumistik ve psikolojik konulara yönelmiştir. Sonunda ruhbilimde karar kılmıştır. Tarikatlara yönelişi entelektüel yönelişi ile yakından ilgilidir. Bu yönelişi Rifâî tekkesi ve dervişlerine yönelik anlatımı belirler. Vett; Bedevî, Mevlevî, Halvetî ve Kâdirî-Nakşî tarikatlarını inceler. İstanbul'da bu tarihlerde 95'i Nakşî olmak üzere 600 dolayında tekke bulunmaktadır. Vett dönemin önemli devlet adamlarından ve aynı zamanda Nakşî ve Kâdirî olan Mahmut Muhtar Paşa gibi yine dönemin ünlü âlimlerinden Mehmet Ali Ayni, Ömer Ferid Kam ve Salih Zeki ile de tasavvuf ve tarikatlar hakkında sohbetlerde bulunur. Nakşîbendî ekolüne mensup Muhammed Esad Erbili ile dergâhında on beş gün geçirir. Dergâhta yaşadığı tecrübeleri gün be gün kaydeder. Aslında bu kayıtları yayınlamak niyetinde değildir. Fakat Menemen olaylarında suçlanan Muhammed Erbili ve oğlu Mehmet Ali idama mahkûm edilip Şeyh Muhammed Erbili yaşlı olmasından dolayı (yargılandığında 85 yaşında idi) idam edilmezken oğlunun idam edilmesi Vett'i harekete geçirmiş, Şeyh ve oğlunun nasıl insanlar olduğunu göstermek için dergâhta geçen 15 günlük tecrübesini 1935'te Danca olarak kaleme almıştır. Şeyh Muhammed Erbili ile yaptığı konuşmalar ve Şeyhin Doğu ve Batı medeniyetine dâir tespitleri son derece önemlidir. Tekkelerin kapatılması arifesinde Kelâmî Dergâhı'nın son şeyhi, Avrupa'nın maddî dünyaya nüfuz etmesine ve maddî dünyada ilerleme sağlamasına karşın doğunun manevî dünyada Avrupa'dan çok ileride olduğunu ancak yine de Avrupa medeniyetini öğrenmek için Avrupa'ya

---

37 K. Hamsun-H.C. Andersen, *İstanbul'da İki İskandinav Seyyâh*, çev. Banu Gürsaler Syvertsen, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1993, s. 110.

38 Hamsun, *a.g.e.*, s. 37.

gitmek istemesine karşın yaşının ileri olmasından dolayı bu isteğini yerine getiremediğini ancak oğlunun bunu yapabileceğini söyler. Şeyh; Şinasi ve Namık Kemal gibi Doğu ile Batı'yı karşılıklı dostluk içerisinde uzlaştırmaya çalışan bir yaklaşıma sahiptir. Vett, eserinde Doğu ve Batı'yı anlamaya ve uzlaştırmaya çalışan bir Kelâmî Dergâhı şeyhinin portresini çizer. Bu portre önemsenmesi gereken bir portredir. Tanzimat'tan bu yana her yeniliğin önünde bariyer olarak simgeleştirilen, karanlık ve çatık kaşlı bir portreye karşı oldukça aydınlık bir portredir bu. Tarihsel gerçeklik ve simge arasında bu bağlamda paradoksal bir ayrılık söz konusudur. Cumhuriyetin elit kuşağının imgelerindeki pek çok öğe tarihsel gerçeklik ile ne kadar örtüşmektedir? Bu çözülmeyi bekleyen önümüzdeki önemli sorunlardan biridir.

Vett eserinde Mehmet Ali Ayni ile yaptığı sohbetlere de yer verir. Mehmet Ali Ayni, Şeyh Muhammed Esad Erbili Efendi'ye bağlıdır. Bu bağlamda onun "*Tasavvuf Tarihi"* kitabının bir yerde kendi kişisel tarihi ile de yakından ilgili olduğu anlaşılmaktadır.[39]

Vett, Kelâmî Dergâhı'na gitmeden evvel önce Mevlevî daha sonra Rifâîleri Amerika'ya götürüp orada gösteriler yaparak milyoner olmak isteyen bir Rifâî rejisörün yardımı ile Rifâî tekkesine gitti. Orada Rifâî dervişlerinin zikrine şahit oldu. "*……derken 18 inçlik (45 cm) paslı bir şiş çıkardı. Hemen belirteyim bununla yapılacak bir operasyon kesinlikle kan zehirlenmesine sebep olur. İşte bu yüzden iğnenin kibritle kızdırılıp pasının bir gazete kâğıdı ile ovulup alınması gerekir. "Tanrının ruhunu iğne üzerine üfürdü. Sonra midesine batırdı, derinin bir bölümünü çizerek iki parmağıyla deri üzerinde bir kıvrım yaptı. Sonra iğneyi 6-7 cm. kadar içine batırıp sağa sola döndürerek eliyle ona vurdu. Sonra büyük bir acıyla dışarı çıkardı. Öteki eliyle deriyi sıkmaya devam ediyordu. Bütün bu olaylardan sonra, derisini kontrolden geçirdim. İğnenin deriyi delip girdiği ufacık siyah bir noktadan başka görülecek bir şey yoktu. Evet, her ne kadar hiç kimse aynı deneyi kendi vücudunda yapamazsa da, en saf izleyici bile bu yaranın manevî güçle iyileştiğine inanmaz.*[40]

Vett'in bir başka gün gerçek bir Rifâî şeyhinin zikir âyinini izleyince bir önceki zikir nedeniyle yaşadığı hayal kırıklığı bir nebze azalır. " *Elbiselerini çıkaran dervişler kol kola girip vücutlarını ve kafalarını, öne arkaya sallayarak lailaha illah diyorlardı. Şeyh önüne konmuş şişe ile sürahinin içindeki suya nefes veriyordu. Bu su kendisine bağlı müritleri iyileştirmesi içindi. Şeyh hastaların sırtına ayağıyla basıp onları iyileştiriyordu.*[41]

---

39 Mehmet Ali Ayni'nin yayınlanan hâtıraları 1915'li yıllara kadar geldiğinden doğal olarak Vett'in ismine tesadüf etmek mümkün değilse de Vett'in hâtıralarında yer verdiği Kelâmî Dergâhı Şeyhi Muhammed Erbili'nin mektubu Şeyhin *Mektubat* isimli eserinde yer almaktadır. Ayni'nin hâtıraları için bkz. Mehmet Ali Ayni, *Hâtıralar,* haz. İsmail Dervişoğlu, İstanbul: Yeditepe Yayınları, 2009.

40 Carl Vett, *Kelâmî Dergâhından Hatıralar,* çev. Ethem Cebecioğlu, Ankara: Muradiye Kültür Vakfı Yayınları, 1993, s. 45.

41 Vett, *a.g.e.*, s. 49. Vett'en yaklaşık yirmi yıl önce 1908'de İmparatorluk başkentinde Mevlevi ve Rıfai tekkelerini ziyaret eden müzisyen Anna Grosser Rilke tekkede ayin sırasında hastaların iyileştirilmesine dikkat çeker. Anna Grosser Rilke, *Avrupa Saraylarından Yıldız'a İstanbul'da Bir Hoş Sada,* çev. Deniz Banoğlu, İstanbul, İş Bankası Yayınları, 2009, s.225-227.

Tablo: Rifâî Şişleri[42]

Vett, Polonyalı veteriner bir arkadaşının Üsküdar Rifâî tekkesinde yaşadıklarına hatıralarında yer verir. 1916'da Üsküdar'da Rifâî tekkesine giden Müller kendi ifadesi ile Rifâîlerin her Cuma yaptıkları zikir törenine, bir varyete şovuna gider birinin beklentisi ile gittiği için orada hayatını derinden etkileyecek bir deneyim yaşar. "…. *Derken ansızın dervişlerden geniş omuzlu genç delikanlı tiz bir çığlıkla zikir halkasının ortasına daldı. Müzik ritimleri hızlanmaya başladı. Dervişlerin hareketleri ve haykırışları gitgide daha enerjik hâle gelmişti. Yalnız ortadaki derviş, ellerinin ayası yukarı bakmak üzere kollarını iki yana açmış ayakta devamı zikir ederek dikilmekteydi. Dervişin kafası yavaşça arkaya düştü. Tam arkasında olduğum için onu rahatça görebiliyordum. Gözleri tamam en açık olup kaymış, sadece akı gözüküyordu. Ağzı açık olduğundan bol miktarda köpük akıyordu. Ve şimdi her şeyin ötesinde, anlaşılmaz ve imkânsız bir olay vuku buldu: Gergin vücutlu bu derviş yerden 45 cm havaya, ayak hareketleriyle yüzer gibi yükseldi. Ve o yükseklikte kaldı. Hava da kalışı, boşlukta duruşu ne kadar sürdü? Açıkça söyleyebileceğim şey, şaşkınlık zamanlarında vakit kavramının her zaman söylediğim gibi askıda kalmakta oluşudur.*"[43]

Nakşîbendîler

Vett, hatıralarının büyük kısmını Kelâmî Dergâhı ve onun son şeyhi Muhammed Erbili'ye ayırır. Vett'in Nakşîlere dâir anlatısı son derece önemlidir. Zîra

---

42 *Sûfî Objeleri,* s. 16.
43 Vett, *a.g.e.*, s. 53.

Seyyâhlar Nakşî tekkesine giremedikleri için Nakşîlere dâir pek bir bilgi vermezler. Zaten Nakşîler de sırlarını tarikattan olmayanlarla paylaşmazlar. Bu konudaki yasaklara uyulması yönünde dervişleri uyarırlar. Sırrın ifşa edilmesi, tasavvuf ehli olmayanlarca anlaşılamaması gibi kaygılar Nakşîleri daha kapalı devre işleyen bir yapıya itmiştir.[44] Vett, bu konuda şanslıdır. 15 gün Nakşî tekkesinde zaman geçirir. Tercümanı aracılığı ile Şeyh ile baş başa tasavvufa dâir sohbet etmek ve kafasındaki sorulara cevap bulmak şansını elde eder. Tekkede kaldığı süre zarfınca dervişlerle oturup sohbet eder. Onların gündelik yaşamını anlamaya çalışır. Zikirlerine katılır. Zikirde kendinden geçen bir dervişle sohbet eder. Ona vecd hâli ile ilgili olarak "V*ecd hâlinde iken hoş duygulara kapılıyor musunuz?"* sorusunu yöneltir. Müritler normalde yolun başında bile olsa bu tip sorulara cevap vermezken derviş soruya, "D*uygulara ne hoş ne de hoş değildir denemez. Sanki bütün vücudum ateş gibi çizgiler çizen çok kuvvetli tesirlerin hâkimiyetine giriyor. İrademi bir kenara bırakıyor. İradem dışında, o gördüğünüz hareketleri yapıyorum. O sırada sanki yükseklere çıkmış gibi oluyorum.*" şeklinde cevap verir. Vett, Kelâmî Dergâhı'nın son şeyhinin güvenini kazanmış hatta Avrupa halîfesi unvanını almıştı. Şeyh, Vett gibi tasavvufu anlamak isteyen Batılılarla Doğu'nun bütünleşip insanlığın düştüğü buhrandan kurtulabileceğini düşünüyordu. Vett, tekkede ayrıca Salih Zeki ve arkadaşlarıyla da sohbet etme imkânı buldu. Vett, tekkelerin kapanma arifesinde üst düzey bürokratından yüksek rütbeli askerine, müderrisinden milletvekiline kadar pek çok kimsenin dergâha gelip gittiğinden ve birer mürit olarak şeyhlerine olan bağlılıklarından söz eder.

Vett, siyasî konulara hiç girmez. Oysa tekkelerin kaldırılmasına çok az bir zaman kala tekke ahâlisinin neler düşündüğü son derece önemliydi. İsmail Kara'nın "*Şeyh Efendi'nin Rüyalarında"* betimlediği atmosfer Vett'in anlatımında yoktur.[45] Tekkeler kapandıktan iki yıl sonra İstanbul'a gelen Vett, şeyhi ve oğlunu iki kere ziyaret etti. Şeyh inzivaya çekilmiş oğlu ise Tütün idaresinde çalışmaktadır. Vett ikinci gelişinde Türkiye'deki ortama dâir hiçbir yorumda bulunmaz ve susar.

Omar Michael Burke 1960'lı yıllarda Vett'in suskun kaldığı yerden Türkiye'de tarikatları anlatmaya başlar. İstanbul'a gelir gelmez dervişlerle irtibata geçebilmek için cami cami dolaşır, İlahiyat Fakültelerine, İmam Hatip okullarına gider. Çok sayıda dindar insana rastlar ama hiçbir dervişin izine rastlayamaz. "*Cumhuriyetçiliğin hareketli yıllarında, Kemalist coşkunun baskın olduğu zamanlarda milliyetçilik dışında her şey terk edilmişti. Dinsel coşku azalmış ve Bâb-ı Âli, halîfe, harem ve dervişler ortadan kaybolmuşlardı."* diyen Burke, İstanbul'da bir kahveciyle sohbet eder. Kahveciye dervişleri sorar. Kahveci; " *Kimse kalmadı. Son kalanları da ortadan kaldırdılar.*" cevabını verir.

---

44 Tayfun Atay, dışarıya kapalı Nakşibendî tarikatını 1990'larda bir derviş kimliğiyle araştırıp inceledi. Eseri, Nakşibendîler üzerine antropolojik ilk çalışma olması dolayısıyla dinler tarihi alanında dikkate değer bir çalışmadır. Vett, bu anlamda Atay'ın öncülü sayılmalıdır. Bkz. Tayfun Atay, *Batı'da Bir Nakşî Cemaati Şeyh Nazım Kıbrısî Örneği,* İstanbul: İletişim Yayınları, 1996.

45 Şeyh Rahmi Baba ile müritleri Mustafa Kemal'in kurmak istediği rejime karşı kahriye okuyup dua etmek için toplanmaya karar verirler. Şeyh toplantının yapılacağı günün gecesi rüya görür. Rüyada Peygamber Türkiye'yi Mustafa Kemal'e verir. Şeyh Cumhuriyet'e kahriyeden vazgeçip müritleri ile dua ve niyaz eder. Bkz. İsmail Kara, *Şeyh Efendi'nin Rüyasındaki Türkiye,* İstanbul: Dergâh Yayınları, 2000.

Burke sonunda Nakşîbendîliğe intisap etmiş Dr. Murat Karabek ile görüşür. Murat onu sûfilerle sohbete götürür. Mevlânâ'nın türbesini görmeye Konya'ya gider. Ege bölgesini gezer. Buradaki izlenimleri 1960'lı yıllar Türkiye portresi için önemlidir. "*Durduğumuz her yerde insanlar inanılmaz misafirperverdi. Kırsal kesimde çoğu kadın hâlâ çarşaf giyiyordu. İnsanlar resmi alfabe olan Latin alfabesi yerine hâlâ Arap alfabesini kullanıyorlardı. Çok defa yol kenarındaki kahvehanelerde mola verdik. Buraların sahipleri oğlan ve kızlarını hemen yanımıza getirip sanırım muzaffer edalarıyla, bana Arap alfabesini nasıl okuyabildiklerini gösteriyorlardı."*[46] *Burke, İzmir ve Ankara'da tasavvufla ilgili konferanslara katılır"*. Burke, *"sûfî öğretiler, belki de diğer öğretilerden daha yaygın bir şekilde bu gün Türkiye'de değişik seviyelerde yaşamın içinde"*[47] diyerek Türkiye'den ayrılır.

Batılı Vett ve Burke'nin dışında önemle durulması gereken iki isim şüphesiz Abdülkadir es-Sûfî ve Muhyiddin Şekür'dür. Burke ve Vett'in aksine es-Sûfî ve Şekür akademik araştırmadan ve gözlemden çok sûfî bir hayatı seçerek yaşadıkları tecrübeyi kaleme aldılar. Ian Dallas İslâm'ı seçtiği 1967'ye kadar Londra'da bir kütüphanede çalışmış ve Müslüman olduktan sonra Abdülkadir es-Sûfî ismini almıştır. Onun *Gariplerin Kitabı* isimli eseri İslâm'ı seçişi ve tasavvufa yönelişinin etkili bir anlatımıdır. Amerikalı Muhyiddin Şekür ise psikolog ve eğitimcidir. Şekür, tasavvufa yönelişini "*Su Üstüne Yazı Yazmak"* ve "*Gölgeler Koridoru Bir Sûfînin Günlüğü"* isimli kitaplarında dile getirmiştir. Her iki yazar da maddileşmiş dünyada birer metaya dönüşmüş insanlığın kurtuluşa ermesinde sırtını bin yıllık bir geleneğe dayamış olan tasavvufun yegâne yol olduğunu modern insana kendi şahsî tecrübeleriyle hatırlatmaktadırlar.

SONUÇ

İnsanlığın tarihi kadar eski olan seyahat, insanoğlunun kendi dışındaki dünyayı anlaması ve anlamlandırma sürecinde oldukça önemli bir rol oynar. Rönesans insanının dünyaya bakışının değişmesinde kendi dışındaki ülkelere yaptığı seyahatler oldukça etkili olmuştur. Seyyâhlar kendi ülkelerinin olumlu ve olumsuz özelliklerini seyahat ettikleri ülkelerin toplumlarını gözlerken fark ederler. Seyahat anlatısını seyyâhın bilgi birikimi, dünya görüşü ve önyargıları belirler. Avrupalı seyyâhlar, Osmanlı ülkesinde dinî yaşam söz konusu olduğunda ağız birliği etmişçesine dinî hoşgörüden bahsederler. Sûfî yaşam seyyâhların ilgisini fazlasıyla cezbeder. Seyyâhlar öncelikle sokakta kolaylıkla karşılaşabilecekleri Kalenderî dervişleri anlatırlar. Sonra bir şekilde girmeyi başardıkları Mevlevî ve Rifâî zikirlerinden söz ederler. Rifâî zikri seyyâhların fazlasıyla ilgisini çeker. Ancak burada yapılanlar fazlasıyla olağanüstü olmasına karşın modern akıllarıyla kavramakta zorlandıkları bir gösteri gibidir. Vett dışarıdan bakıp izleyerek sûfî hayatını anlamanın imkânsızlığının farkına varmış ve Kelâmî Dergâhı'nda on beş gün geçirerek sûfî hayatı tecrübe etmiştir.

---

46 Omar Michael Burke, *Sûfîler Arasında*, çev. Ahmet Tunç Demirtaş, İstanbul: İnsan Yayınları, 2008, s. 73.

47 Burke, *a.g.e.*, s. 71.

Tekkelerin kapanmasına çok yakın bir tarihte bir Nakşi tekkesi hakkında anlatılanlar tarihsel gerçeklik ile Cumhuriyet kuşağının imgelemindeki pek çok unsurun uyuşmadığını göstermektedir. Seyyâhların sûfî izlenimi gerek seyyâhın imgelemi gerek Cumhuriyet seçkinlerinin imgelemi ile tarihsel gerçeklik arasındaki paradoksu hatırlatırken yeni sorular sormamıza sebep olur.

KAYNAKÇA

ATAY, Tayfun, *Batı'da Bir Nakşî Cemaati Şeyh Nazım Kıbrısı Örneği,* İstanbul: İletişim Yayınları, 1996.

AYBET, Gülgün Üçel, *Avrupalı Seyyâhların Gözünden Osmanlı Dünyası ve İnsanları,* İstanbul: İletişim Yayınları, 2003.

AYNİ, Mehmet Ali, *Hatıralar,* haz. İsmail DERVİŞOĞLU, İstanbul: Yeditepe Yayınları, 2009.

BURKE, Omar Michael, *Sûfîler Arasında*, çev. Ahmet Tunç DEMİRTAŞ, İstanbul: İnsan Yayınları, 2008.

BUSBECQ, Oqier Ghislain de, *Türk Mektupları,* çev. Recep KİBAR, İstanbul: Kırkanbar Kitaplığı, 2002.

CHARLES, Lloyd, *Travel at Home and Voyages by the Fireside for the Instruction and Entertainment of Young Persons*, Philadelphia, Volume I, 1816, s. 80-86.

CLAVİJO, Ruy Gonzales de, *Anadolu Orta Asya ve Timur,* çev. Ömer Rıza DOĞRUL, İstanbul: Ses Yayınları, 1993.

DURU, Necip Fazıl, "Batılı Seyyâhların Gözüyle Dönen Dervişler", *Hece,* (Ekim 2007), S. 130, s. 118-146.

HAMSUN, K. Hamsun-H.C. ANDERSEN, *İstanbul'da İki İskandinav Seyyâh*, çev. Banu GÜRSALER SYVERTSEN, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1993.

İNALCIK, Halil, "Âşıkpaşazâde Tarihi Nasıl Okunmalı?", çev. Fahri Unan, *Söğüt'ten Osmanlı'ya,* derleyenler. Oktay Özel, Mehmet Öz, Ankara: İmge Yayınları, 2000.

KAFADAR, Cemal, "Müstereddid Bir Mutasavvıf: Usküplü Asiye Hatun'un Rüya Defteri 1641-1643", *Kim Var İmiş Biz Burada Yoğ İken,* İstanbul: Metis Yayınları, 2009.

KARA, İsmail, *Şeyh Efendi'nin Rüyasındaki Türkiye,* İstanbul: Dergâh Yayınları, 2000.

KARAMUSTAFA, Ahmet T., *Tanrın Kural Tanımaz Kulları, İslam Dünyasında Derviş Toplulukları 1200-1550, çev. Ruşen Sezer, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2012.*

LA MOTRAYE, Aubty de, *La Montraye Seyahatnâmesi*, İstanbul: İstiklal Kitabevi, 2007.

LİTHGOW, W., *The Total Discourse of the Rare Adventures*, Londra, 1640.

LOWRY, Health W., *Seyyâhların Gözüyle Bursa,* çev. Serdar ALPER, İstanbul: Eren Yayıncılık, 2004.

LÖSCHBURG, Wilfried, *Seyahatin Kültür Tarihi,* çev. Jasmin TRAUB, Ankara: Dost Yayınları, 1998.

Mevlana Celaleddin Rûmî, *Mesnevi Tercemesi ve Şerhi,* çev. ve şerh eden. Abdülbaki GÖLPINARLI, İstanbul: İnkılâp ve Aka Yayıncılık, 1984, C.V-VI.

NİKOLAİ, N. De, *Dele Navigationi,* Venetia, 1580.

OCAK, A. Yaşar, "Osmanlı Devletinin Kuruluşunda Dervişlerin Rolü", *Osmanlı Devletinin Kuruluşu Efsaneler ve Gerçekler,* Ankara: İmge Kitabevi Yayınları, 2000.

OCAK, Ahmet Yaşar, *Osmanlı İmparatorluğunda Marjinal Sûfîlik: Kalenderîler,* Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1992.

PINAR, İlhan, *Hacılar, Seyyâhlar, Misyonerler ve İzmir,* İzmir: İzmir Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, 2001.

RİLKE, Anna Grosser, *Avrupa Saraylarından Yıldız'a İstanbul'da Bir Hoş Sada,* çev., Deniz Banoğlu, İstanbul, İş Bankası Yayınları, 2009

SCHWEİGGER, Salomon, *Sultanlar Kentine Yolculuk,* çev. Türkis Noyan, İstanbul: Kitap Yayınevi, 2004.

SEMENOV, P.P., *Jivopisnaya Rossiya Oteçestvo Naşe Yivo Zemelnom, İstoriçeskom, Plemennom, Ekonomiçeskom i Bıtovom Znaçenii*, Tom Devyati Kavkaz Sanktpeterburg i Moskova, 1883, s. XIX.

SOYYER, Yılmaz, *Alevî Bektâşî Geleneği,* İstanbul: Seyran Yayınları, 1996.

Sûfî Objeleri, İstanbul: Küçükçekmece Belediyesi Yayınları, 2012.

ŞİRİN, İbrahim, "Seyahatnâmelerin Sosyo-Ekonomik, Sosyo- Kültür ve Düşünce Tarihi Yazımındaki Yeri ve Önemi", *Türk-İslâm Medeniyeti Akademik Araştırmalar Dergisi,* (Yaz 2012), S.14, s. 101-113.

TOUATI, Houarı, *Ortaçağda İslâm ve Seyahat,* çev. Ali BERKTAY, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2000.

TOURRNEFORT, Joseph de, *Tourrnefort Seyahtnâmesi*, çev. Zülâl KILIÇ, İstabul: Kitabevi Yayınları, 2005.

TURAN, Osman, "Selçuk Türkiye'si Din Tarihine Bir Kaynak: Fustat ula dele fi Kava'id is Saltana", *Fuat Köprülü Armağanı,* Ankara: Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Yayınları, 1953.

ÜLKEN, Hilmi Ziya, *Anadolu'nun Dinî Sosyal Tarihi,* haz. Ahmet TAŞGIN, Ankara: Kalan Yayıncılık, 2003.

VAMBERY, Arminius, *Sahte Bir Dervişin Orta Asya Gezisi*, çev. Abdurrahman Samipaşazâde Abdülhalim, İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2011.

VEİNSTEİN, Gilles, "Önsöz", *Osmanlılar ve Ölüm,* haz. Gilles VEİNSTEİN, çev. Ela GÜLTEKİN, İstanbul: İletişim Yayınları, 2007.

VETT, Carl, *Kelâmî Dergâhından Hatıralar,* çev. Ethem CEBECİOĞLU, Ankara: Muradiye Kültür Vakfı Yayınları, 1993.

XVIII. yy İstanbul'a Dair Garip Bir Risale, haz. Hayati DEVELİ, İstanbul: Kitabevi Yayınları, 1998.

YARANGA, Olaf, *XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Fransız Gezginlerinin Anlatımlarında İzmir,* çev. Gürkan TÜMER, İzmir: İzmir Büyükşehir Belediyesi, 2002.